

the function of the third sector is to correct against potential shortcomings and to guarantee that the needs of the citizens are optimally addressed.

In the new democracies the new characteristics of the interaction between third sector and public authorities include: full or partial financing, strategic planning for short- or medium-term, and sustained partnership – the integrated approach for preparation, financing and monitoring of projects done in collaboration at EU, at the national and local level. The strong dependency on public resources may diminish the capacity of CSOs to represent the interest of citizens, local communities or vulnerable social groups.

The availability of the EU structural funds in the Eastern European countries shaped the operation of mixed quasi-markets for service delivery, in which funds are assigned to public sector, for-profits and not-for-profits based on competitive bidding. While this solution avoids both state and market failure, it does bring about a series of unintended consequences capable of redefining the state–third sector relation, such as: short- to medium-term planning, rather than long-term, sustainable planning; strong dependency on public resources; the formation of large coalitions of CSOs at the disadvantage of smaller, community-based organisations; a constant incentive to work within the funding priority areas and move away from local needs not targeted in the project calls.

Key words: civil society organizations, public-private partnerships, the EU, volunteering.

УДК 324. 87

Ю. О. ОСТАПЕЦЬ

УСТАНОВЧІ ВИБОРИ В УКРАЇНІ

Аналізуються установчі вибори в Україні, якими автор вважає вибори Президента України 1991 і 1994 рр. та парламентські вибори 1994 р.

Робиться висновок, що установчі вибори в Україні виконали покладені на них функції в умовах демократичного транзиту, встановивши інституційний дизайн і моделі електоральної поведінки.

Ключові слова: установчі вибори, вибори Президента України, парламентські вибори, демократичний транзит.

Остапець Ю. А. Учредительные выборы в Украине

Анализируются учредительные выборы в Украине, которыми автор считает выборы Президента Украины 1991 и 1994 гг., а также парламентские выборы 1994 г.

© **ОСТАПЕЦЬ Юрій Олександрович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології і державного управління Ужгородського національного університету

Делается вывод, что учредительные выборы в Украине выполнили их специфические функции в условиях демократического транзита. Они установили институционный дизайн и модели электорального поведения.

Ключевые слова: *учредительные выборы, выборы Президента Украины, парламентские выборы, демократический транзит.*

Ostapets Yrii. Constituent elections in Ukraine

The article investigates the constituent elections in Ukraine, which the author considers the presidential elections in Ukraine in 1991 and 1994 and parliamentary elections in 1994.

In the process of democratic transition, including in post-communist Eastern Europe, "constituent elections" play a triple role: institutional, behavioral and transformational.

Key words: *constituent elections; presidential elections; parliamentary elections; democratic transition.*

У процесі демократичних переходів, в тому числі і в посткомуністичних країнах Східної Європи, «установчі вибори» відіграють трояку роль: 1) інституційну – вони встановлюють систему політичних інститутів, в рамках яких розвивається електоральна конкуренція; 2) біхевіоральну – вони формують «меню» переваг і патерни поведінки виборців, тим самим визначаючи і контури нової партійної системи; 3) трансформаційну – вони створюють основу легітимації нових політичних режимів і суттєво обмежують можливості повернення до старих, або переходу до нових недемократичних форм правління¹.

Мета статті – охарактеризувати установчі вибори в Україні та показати їх вплив на подальшу електоральну практику. Для досягнення мети автор ставить наступні завдання: а) охарактеризувати концепт «установчих виборів»; б) проаналізувати вибори Президента України 1991, 1994 рр., вибори до Верховної Ради України 1994 р. та показати їх вплив на подальшу електоральну конкуренцію в Україні.

Установчими виборами в Україні можна вважати вибори Президента України 1991 і 1994 рр. та парламентські вибори 1994 р.²

Перші президентські вибори відбулися 1 грудня 1991 р. за системою абсолютної більшості (у разі відсутності кандидата, що набрав абсолютну більшість від числа тих, що взяли участь у виборах, передбачався другий тур, у якому змагалися двоє, що набрали найбільше голосів). Слід відмітити, що більшість політичних партій,

які були утворені до президентських виборів, у своїх програмах констатували необхідність введення поста Президента України, який би одноосібно ніс відповідальність за зовнішню і внутрішню політику України. На нашу думку, запровадження поста Президента в кінцевому результаті привело до збереження партійної номенклатури, яка в подальшому переформатувалася в Інститут президентства в Україні (Адміністрація президента, обласні, районні державні адміністрації тощо).

1 вересня 1991 р. Народний Рух України висунув В. Чорновола кандидатом на пост Президента України. Швидко виявилось, що націонал-демократичний табір не зможе об'єднатися, а взаємні амбіції унеможливають висунення спільного кандидата. Таким чином, окрім В. Чорновола, балотувалися Л. Лук'яненко та І. Юхновський.

Натомість, свій шанс використала та частина партійної номенклатури, яка перейшла на національно-державницькі позиції і швидко змогла «адаптуватися» до нової ситуації. У виборчій кампанії вона зуміла використати переваги, які давала їй влада. Л. Кравчука було представлено як політика, що привів країну до незалежності та успішно її захищає.

1 грудня 1991 р. також відбувся референдум щодо незалежності України. Всі кандидати на пост Президента агітували за незалежність України. На референдум виносилося питання: «Чи підтверджуєте ви Акт проголошення незалежності України?». Акт дістав підтвердження 90, 32% громадян, які взяли участь у голосуванні³.

У підсумку, балотувалося шість кандидатів: Л. Кравчук, В. Чорновіл, Л. Лук'яненко, В. Гриньов, І. Юхновський, Л. Табурянський. Проте, основними конкурентами на президентських виборах 1991 р. виступали представник влади, глава парламенту (а до цього – секретар ЦК КПУ) – Л. Кравчук і представник опозиції, дисидент – В. Чорновіл.

Перемога Л. Кравчука над лідером опозиції В. Чорноволом під час президентських виборів пояснюється, зокрема, консервативною орієнтацією українських виборців, які не хотіли так радикально прощатися із минулим. Л. Кравчук позиціонувався у свідомості більшості виборців як загальнонаціональний політик, що дозволило йому мирним способом прийти до незалежності України. Крім того,

Л. Кравчук уособлювався з партійною номенклатурою незалежної України, яка також його підтримувала, знаючи, що його перемога забезпечить їй домінування на українському владному Олімпі. Результати виборів подані у Таблиці 1⁴.

Таблиця 1

Результати президентських виборів 1 грудня 1991 р.

Результати	К-ть отриманих голосів	Результат у відсотках, %	Партійність
Кравчук Леонід	19 643481	61,59%	Самовисування
Чорновіл В'ячеслав	7 420 727	23,27 %	Народний Рух України
Лук'яненко Левко	1 432556	4,49 %	Республіканська партія Українців
Гриньов Володимир	1,329,758	4,17 %	Самовисування
Юхновський Ігор	554719	1,74 %	Самовисування
Табурянський Леопольд	182713	0,57 %	Народна партія

Якщо брати результати виборів у регіональному вимірі, то можна констатувати, що Л. Кравчук отримав перемогу в більшості областей України, отримавши понад 50 % голосів виборців. Найбільшу кількість голосів виборців – на Сході України (Донецька обл. – 71, 47 %, Запорізька обл. – 74, 73 %, Луганська обл. – 76, 26 %, Миколаївська обл. – 72, 33 %, Одеська обл. – 70, 69 %). В. Чорновіл здобув рішучу перемогу на Західній Україні (Івано-Франківська обл. – 67, 1 %, Львівська обл. – 75, 86 %, Тернопільська обл. – 57, 45 %), отримав досить багато голосів на Правобережжі, але, загалом, вибори програв. Найменшу кількість голосів він отримав на Сході України (Донецька обл. – 9, 59 %, Луганська обл. – 9, 94 %, АР Крим – 8, 03 %, Одеська обл. – 12,83 %)⁵.

Президентські вибори 1991 р., по-перше, окреслили різницю в уподобаннях виборців Заходу і Сходу України. По-друге, на виборах були представлені прокомуністичні сили, партійна номенклатура

(Л. Кравчук), національно-демократичні сили (В. Чорновіл, І. Юхновський, Л. Лук'яненко) та представник нового підприємництва (Л. Табурянський). Перемогу отримав представник партійної номенклатури, таким чином гарантувавши їй трансформацію у нові владні структури зі збереженням повноти влади.

У 1994 р. відбулися чергові вибори до українського парламенту, які проводилися за новим виборчим законом і мали на меті оновити склад депутатського корпусу Верховної Ради України. Перший виборчий закон в незалежній Україні був прийнятий на восьмій сесії Верховної Ради України II скликання, 18 листопада 1993 р. Законом встановлювалась мажоритарна система абсолютної більшості, тобто обраним вважався той кандидат, «який одержав на виборах більше половини голосів виборців, які взяли участь у голосуванні, але не менше як 25% від числа виборців, внесених до списку виборців даного округу». Другий тур виборів також відбувався за системою абсолютної більшості. У ст.43 Закону було введено ліміт явки виборців на виборчі дільниці: «Вибори вважаються такими, що не відбулися, якщо в них взяло участь менше як 50% від числа виборців, внесених до списку виборців даного округу»⁶.

Дані статті Закону привели до того, що 27 березня 1994 р. було обрано всього 49 депутатів. Після завершення другого туру виборів, 10 квітня 1994 р. обраними були 405 депутатів і Верховна Рада України розпочала свою роботу. У силу відсутності у суспільстві впливових політичних партій, у законі практично нічого не говорилося про участь партій у виборчому процесі⁷.

Після 1991 р., коли Україна стала незалежною державою, перед партіями постала нова політична реальність, до якої вони виявились не готовими, оскільки стратегічна мета цих партій була так швидко досягнута. Усунення ж на деякий час із політичної арени КПУ свідчило про те, що вони перестали бути опозиційними. Реальна економічна і соціальна ситуація в Україні поставила перед новоствореними партіями вимоги сформуванню нових цілей, стратегію і тактику. Більшість партій залишились у стані розгубленості, яка згодом перейшла в кризу. Ця криза була як ідеологічною, так і організаційною.

Незважаючи на значну кількість різних партійних угруповань, які заявили про себе напередодні парламентських виборів 1994 р., жодне з них не стало достатньо впливовим. Серед них: ДемПУ, НРУ, ПЗУ, СПУ та ін. Більшість з них не вирости у міцні організації, що були би здатні виразити корінні інтереси певних прошарків суспільства. Вони мали слабкий вплив на політичні процеси і були неспроможними повною мірою реалізувати суспільні інтереси через інститути і механізми влади. Така ситуація була обумовлена наступними чинниками: відсутність у більшості із партійних керівників досвіду політичної діяльності; брак детально розроблених програм державного будівництва; руйнівний характер їх діяльності тощо⁸.

Головними конкуруючими напрямками напередодні місцевих і парламентських виборів 1994 р. були: націонал-демократичний і комуністичний. Участь політичних партій у парламентських виборах 1994 р. була номінальною. Станом на березень 1994 р. Міністерством юстиції було зареєстровано 7 партій, фактично ж приймали участь близько 15. Оскільки на той час виборці добре пам'ятали домінуючий вплив КПРС, то в окремих регіонах (перш за все Західному) вигідніше за все було балотуватись безпартійними.

Нині впевнено можна сказати, що парламентські вибори 1994 р. були найбільш демократичними виборами в нашій державі. Основою даного твердження є те, що, по-перше, в ході виборчого процесу не було відчутного тиску адмінресурсу, який у виборчих кампаніях почав використовуватись пізніше. По-друге, електоральний простір був чітко структурований на лівих, правих, центристів та незалежних (безпартійних) кандидатів і виборцю нескладно було робити свій вибір. По-третє, порівняно невеликими були фінансові затрати на організацію і проведення виборчої кампанії. По-четверте, підприємці (пізніше олігархи) не приймали активної участі у виборчому процесі. У даний період відбувається накопичення капіталу, перерозподіл ринку, а тому участь в електоральному процесі була для них не суттєвою. По-п'яте, у виборах не брали участі PR-технології⁹.

Результати виборів до ВР України у розрізі партійності депутатів подано в Таблиці 2¹⁰.

Партійний склад ВР України за результатами виборів 1994 року

Назва партії	К-ть мандатів	% мандатів
Комуністична партія	91	22,5
Народний Рух України	21	5,2
Селянська партія України	19	4,7
Соціалістична партія України	14	3,4
Українська республіканська партія	12	3
Конгрес українських націоналістів	5	1,2
Партія праці	5	1,2
ПДВУ	4	1
Демократична партія України	2	0,5
Соціал-демократична партія України	2	0,5
Громадянський конгрес України	2	0,5
УКРП	2	0,5
Християнсько-демократична партія України	1	0,2
Партійні депутати загалом	180	44,4
Безпартійні депутати	225	55,6

Відповідно до норми Регламенту Верховної Ради, який діяв на той час, партії мали право створювати свої парламентські фракції при наявності не менше як 25 депутатів. Таким чином, норма закону дозволяла створити фракцію тільки КПУ. Однак, внаслідок того, що до НРУ приєдналося ряд його симпатиків з числа безпартійних, а до СПУ делегувалося декілька депутатів-комуністів, у Верховній Раді вдалося створити фракції ще двох партій. Переважна більшість інших депутатів увійшла до 6-ти депутатських груп, які, діючи на позапартійній основі, не мали а ні чітких принципів, а ні партійної дисципліни. Тому одним з основних недоліків роботи ВР України 2-го скликання було те, що протягом усього терміну роботи тривав процес її політичної переструктуризації: було створено фракцію СелПУ; утворила свою фракцію Ліберальна партія України, яка не отримала за результатами виборів жодного мандату; вихід депутатів з фракцій СПУ та СелПУ змусив

їх створити одну об'єднану фракцію тощо. За відсутності фіксованої парламентської більшості, рішення приймалися ситуативною більшістю, що стало гальмом на шляху просування економічних та політичних реформ. Структура ВР України II скликання на початку та в кінці своєї каденції подана в Таблиці 3¹¹.

Таблиця 3

**Структура Верховної Ради України II скликання
на початку та в кінці конституційних повноважень**

Фракції та депутатські групи	Травень 1994	Жовтень 1997
Фракція Комуністичної партії	89	76
Фракція Народного руху України	29	25
Група «Аграрії»	47	25
Фракція Соціалістичної партії	28	-
Група «Центр»	33	-
Група «Реформи»	36	31
Група «Державність»	30	-
Група «Єдність»	31	33
Фракція СПУ–СелПУ	-	35
Група «Конституційний центр»	-	53
Група «Соціально-ринковий вибір»	-	24
Міжрегіональна депутатська група	30	34
Група «Незалежні»	-	23
Група «Відродження і розвиток АПК»	-	21
Позафракційні	21	34
Всього депутатів	336	414

Президентські вибори 1994 р. були достроковими. Їх достроковість обумовлена перш за все соціально-економічними (економічна криза, шахтарські страйки з вимогою провести дострокові парламентські та президентські вибори) та політичними чинниками (конфлікт між парламентом та президентом фактично паралізував владу). Певним поштовхом до вирішення кризової ситуації, яка склалася в Україні, стали події у Москві, де в 1993 р. конфлікт

між Б.Єльциним та Російською Державною Думою російський президент наважився вирішити розстрілом будинку парламенту. В Україні було досягнуто компромісу, що означало дострокові вибори ВР України 27 березня 1994 р. та дострокові вибори Президента України 26 червня 1994 р.

До останнього моменту сподіваючись, що парламент скасує дострокові президентські вибори, Л. Кравчук реєструє свою кандидатуру в останній момент. Як чинний президент, котрий мав підтримку адмінресурсу, він вважався фаворитом виборчої кампанії. Його головним конкурентом став колишній прем'єр-міністр Л. Кучма. Він був підтриманий так званими «червоними директорами». Завдяки їм Л. Кучма міг розраховувати на фінансову підтримку виборчої кампанії. У виборах також приймали участь О. Мороз (лідер СПУ), В. Лановий (економіст), І. Плющ (голова Верховної Ради України), П. Таланчук (міністр освіти України), В. Бабич (економіст). Усі вони, за винятком О.Мороза, приймали участь як незалежні кандидати, хоча П. Таланчука фактично підтримував Народний Рух України.

У першому турі виборів, який відбувся 26 червня 1994 р., очікувано перемагає Л. Кравчук з 37,7 % голосів. Другим фінішував Л. Кучма з результатом 31,1 %¹². Л. Кравчук був впевнений, що перемаже й у другому турі. Так йому говорили і представники його виборчого штабу. Але представники «червоного директорату», «партійна номенклатура Сходу» зробили ставку на технократа Л. Кучму, який і отримав перемогу у другому турі виборів.

У другому турі (10 липня 1994 р.) Л. Кучму підтримують ліві сили, які рішуче виступили проти Л. Кравчука, якого позиціонували як представника націоналістичного Заходу України. За Л. Кучму проголосувало 52, 14 % голосів виборців, а за Л. Кравчука 45, 06 %. Іншими словами, Л. Кравчука підтримав Захід та частина Центру України, а Л. Кучму – Схід та Південь держави. І це вирішило результати виборів. Л.Кучма отримав на Сході у 2,8 разів більше голосів, ніж Л. Кравчук (73% проти 26%), в той час як у Західному регіоні, навпаки, Л. Кравчук отримав у 2,9 разів більше голосів, ніж Л. Кучма (майже 71% проти 24%). Ось, наприклад, деякі показові результати регіонального голосування у другому турі (Див.: Таблицю 4)¹³.

Л. Кучма виграв вибори не завдяки кращій господарській програмі, а завдяки ставці на етнолінгвістичні та геополітичні питання.

Зокрема, він обіцяв надати російській мові статус державної, а також говорив про потребу укріплення зв'язків з Росією.

Таблиця 4

**Регіональне голосування у II турі президентських виборів
10 липня 1994 р.**

	Л. Кравчук (%)	Л. Кучма (%)
АР Крим	8,9	89,7
м. Севастополь	6,5	92
Донецька обл.	18,5	79
Луганська обл.	10,1	88
Волинська обл.	83,9	14
Івано-Франківська обл.	94,5	3,9
Львівська обл.	93,8	3,9
Тернопільська обл.	94,8	3,8
Київська обл.	58,3	38,4
Полтавська обл.	37,4	59,2
Вінницька обл.	54,3	42,3

Отже, установчі вибори в Україні успішно виконали покладені на них функції в у мовах демократичного пактового переходу. По-перше, вони встановили інституційний дизайн, який окреслив особливості електоральної конкуренції та еволюції партійної системи. По-друге, виокремили моделі електоральної поведінки населення України, показавши її регіональний характер. По-третє, стали основою легітимації майбутнього політичного режиму.

1. Гельман В. «Учредительные выборы» в контексте российской трансформации / В. Гельман // Общественные науки и современность. – 1996. – № 6. – С. 46; Первый електоральный цикл в России (1993–1996) / общ. ред. : В. Я. Гельмана, Г. В. Голосова, Е. Ю. Мелешкина. – М. : Изд.-во «Весь Мир», 2000. – С. 4-5. 2. Остапець Ю. О. Електоральні процеси на Закарпатті у контексті загальнонаціональних виборів : монографія / Остапець Ю.О. – Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2016. – С. 101. 3. Пащенко В. Політичне Закарпаття. 15 років вибору : Довідник / Пащенко В. – Ужгород : Видавництво О. Гаркуші, 2006. – С. 41. 4. Офіційний сайт Центральної Виборчої Комісії [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua> **5. Вибори** Президента України 1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Вибори_Президента_України_1991 **6. Про вибори** народних депутатів України : Закон України від 18 лист. 1993 р.). **7. Остапець Ю.** Закарпаття через призму політичних виборів : монографія / Ю. Остапець, М. Токар / Серія «StudiaRegionalistika»; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський університет». – Ужгород : Видавництво «Карпати», 2009. – С. 147. **8. Вибори** в Україні 1994 р. – К. : Парламентське видавництво, 1995. – 267 с. **9. Остапець Ю., Токар М.** Цит. праця. – С. 172. **10. Офіційний сайт** Центральної Виборчої Комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua> **11. Остапець Ю. О.** Електоральні процеси на Закарпатті у контексті загальнонаціональних виборів : монографія / Остапець Ю.О. – Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2016. – 412 с С. 106. **12. Вибори** Президента України 1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Вибори_Президента_України_1994 **13. Офіційний сайт** Центральної Виборчої Комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua>

Ostapets Yrii. Constituent elections in Ukraine

The article investigates the constituent elections in Ukraine, which the author considers the presidential elections in Ukraine in 1991 and 1994 and parliamentary elections in 1994.

In the process of democratic transition, including in post-communist Eastern Europe, "constituent elections" play a triple role: institutional, behavioral and transformational.

[The presidential elections in 1991 outlined the difference in voter preferences of East and West and showed that the main subjects of the elections were communist forces, the party nomenclature (L. Kravchuk), the national-democratic forces (V. Chornovil, I. Yukhnovsky, L. Lukyanenko) and representative of the new business elite (L. Taburyanskyy). The representative of the party nomenclature got the victory, thus guaranteeing it transformations into the new power structure saving full authority.

The main and competing directions before the local and parliamentary elections in 1994 were: the national-democratic and communist. The participation of political parties in the parliamentary elections of 1994 was nominal.

The author states that the parliamentary elections in 1994 were the most democratic elections in our country. During the election there was no perceived pressure of administrative resources and electoral space was clearly structured on the left, right, centrist and independent (non-party) candidates. It was not difficult to voter make his choice.

It is concluded that the constituent elections in Ukraine have successfully completed their functions in a democratic transition. First, it established institu-

tional design that outlined features of the electoral competition and evolution of the party system. Second, it highlighted the models of the electoral behavior of the population of Ukraine, showing its regional character. Third, it became the basis of legitimating of the future political regime.

Key words: constituent elections; presidential elections; parliamentary elections; democratic transition.

УДК 316.334

С. І. РОСТЕЦЬКА

РОЛЬ ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ*

Розглядається феномен «історична політика», визначаються передумови його виникнення на пострадянському просторі. Визначено суб'єкти і актори історичної політики, обґрунтовано механізми і методи її реалізації. Проаналізовано зв'язок історичної політики з процесами формування національної ідентичності.

Ключові слова: національна ідентичність, історична політика, політичні символи, політичні міфи.

Ростецкая С. И. Роль исторической политики в процессе формирования национальной идентичности

Рассматривается феномен «историческая политика», определяются предпосылки его возникновения на постсоветском пространстве. Определены субъекты и актеры исторической политики, обоснованно механизмы и методы ее реализации. Проанализирована связь исторической политики с процессами формирования национальной идентичности.

Ключевые слова: национальная идентичность, историческая политика, политические символы, политические мифы.

Rostetska Svitlana. Role of history politics in the formation of national identity

The phenomenon of "historical politics" question. Prerequisites for the emergence of the phenomenon of post-Soviet space are determined. Subjects actors and historical policy was determined reasonably mechanisms and methods of implemen-

---

© РОСТЕЦЬКА Світлана Іванівна – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»